

Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)

Kaya Bayraktar*

Öz

Makedonya sorunu Avrupalı büyük güçler tarafından Şark meselesinin parçası addedilmiştir. Muhtelif din, dil ve kültür mozaiğinin hayat sürdüğü Makedonya coğrafyası on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarından itibaren, Sanayi Devrimi sonrası Avrupa'daki ihtilal hareketleri, uluslaşma, kentleşme, Avrupa tarzı modern eğitim vb. yeni durumlardan etkilenmiş, bir taraftan da dinler arası veya aynı dinin farklı yorumlarının kavgası, karşılıklı acımasız kıyımlar ve hüznü göçler, sosyal ve ekonomik az gelişmişliğin tezahürleriyle de yüzleşmiştir. Bulgarların Makedonya'yı Bulgaristan'la birleştirme emeli dahilinde başlayıp farklı unsurların oluşturdukları ulusal çeteler ve örgütler arasında kavgaya dönüşen Makedonya meselesi tam bir kaos ortamı yaratmıştır. Uygun zemin ve şartlarda Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için hazır bekleyen birbirlerine kah raki kah ittifak halindeki Avrupa devletleri aktif olarak Makedonya meselesine müdahil olacaklar, çetelere ve Balkan devletlerine silah satarak ve onları uluslararası sermayenin çıkarları dahilinde borçlandırarak iktisadi menfaat sağlayacaklardır. Osmanlı yönetimi ise hem bizzat kendisinin de duyduğu ihtiyaç gereği hem de Avrupa'nın müdahalesini engellemek üzere askeri, mali, adli ve idari reformlarla Balkan coğrafyasında elde kalan son topraklarını korumaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler

Makedonya, Osmanlı, Reform, Bulgaristan, Vilâyet-ı Selâse

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİB Fakültesi – Yalova / Türkiye
kayabayr@gmail.com

Giriş

Bu çalışma literatürde ‘Makedonya Sorunu’ olarak geçen ve üzerinde hayli kalem oynatılmış bir konuyu değerlendirmeye çalışacaktır. Araştırmamızda daha önce öne çıkmamış veya sınırlı bahsedilmiş kaynaklardan, örneğin Fransa Devleti yetkilileri arasındaki Makedonya sorunuyla ilgili resmi yazışmaları içeren ‘*Livre Jaune*’den (Sarı Kitap), literatürde bilinmeyen, XX. yüzyılın başlarında basılmış özgün Fransızca eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nden yeni belgelere ulaşılmıştır. Makedonya sorununa bölgenin Sanayi Devrimi sonrası geçirdiği sosyo-ekonomik değişim ve Osmanlı Devleti’nin Makedonya’da karşılaştığı mali problemlerin penceresinden bakmak da çalışmamızı ayrıcalıklı kılan bir başka husustur. Bu çerçevede bölgeyle ilgili birinci el arşiv belgelerine dayalı nicel veriler derlenmesi yoluna gidilerek sunulan bakış açısı desteklenmiştir.

Avrupa devletleri ve Balkan ülkelerinin Makedonya dediği coğrafya, Osmanlı resmi belgelerinde genelde *Vilâyet-i Selâse* adıyla yer almıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan bazı belgelerden Osmanlı bürokrasisinin resmi yazışmalarda Makedonya tabirini kullanmayı uygun bulmadığını öğreniyoruz. Örneğin Ekim 1899 tarihli bir belgede nüfus sayımı sırasında *mahall-i vilâyet yazan yerde Makedonya yazıldığı* (BOA, DH.MKT 2255/144), yine Mayıs 1902 tarihli bir belgede nüfus tahrirlerinde Selanik’te doğan birisi için doğduğu kaza ismi yazıldıktan sonra Makedonyalı tabirinin yazıldığı ve bundan kesinlikle kaçınılması gerektiği ifade edilmiş (BOA, İ.HUS 96/1320.S.046), yaklaşık bir sene sonra yine aynı sorunla ilgili Rumeli’deki müfettişliğe ve valilere bu konuyla ilgili tefligatta bulunulmuştur (BOA, DH.MKT 685/3).

Coğrafi Sınır ve Nüfus

Makedonya tabiri on dokuzuncu yüzyılda uluslararası tartışmalarda coğrafi olmaktan ziyade siyasi tartışmalara malzeme olmuştur. Diğer taraftan coğrafi olarak bölge ilgili taraflarca farklı şekilde tanımlanmıştır. Örneğin Osmanlı idaresi esas Makedonya coğrafyasına batı ve kuzey kısımda kalan bazı kazaları ekleyerek Vilâyet-i Selâse’yi oluşturmuştur (Ek: Harita). Osmanlı Devleti’nin elinde Berlin Andlaşması’ndan sonra Rumeli’de Edirne, Yanya, İşkodra, Selanik, Manastır ve Kosova olmak üzere altı vilayet kalmıştı. Coğrafi bir alanı ifade eden Makedonya ise Osmanlı döneminde ayrı bir idari birim olarak adlandırılmamıştır. 1878 ve sonrasında kaybedilen topraklardan dolayı Balkanlar’da yeniden yapılması ihtiyacı duyulan idari organizasyonla, Osmanlı tebasının önemli bir kısmını barındıran Makedonya, Selanik, Manastır ve Kosova eyaletleri arasında taksim edilmiştir. Ancak bu tarihten sonra Vilâyet-i Selâse’ye bağlı kazaların bu vilayetler ve onlara bağlı kazalar arasındaki dağılımı birçok defa değişikliğe uğramıştır (Panzac 1992:

114 ve 120). Osmanlı Devleti'nin idari birimleri içinde orta büyüklükte olan bu üç vilayetten, Selanik Vilayeti, Selanik Merkez, Drama ve Siroz olmak üzere 3 sancak ve 23 kazadan, Kosova vilayeti Üsküp, Priştine, Seniçe (Yeni Pazar), Prizren, İpek ve Taşlıca olmak üzere 6 sancak 24 kaza ve Manastır Vilayeti, Manastır Merkez, İlbasan, Debre, Görice ve Serfice olmak üzere 5 sancak 17 kazadan müteşekkildi (Tablo 1).

Tablo 1. *Vilâyât-ı Selâse Kazaları*

	Selanik		Manastır		Kosova	
	Sancak	Kaza	Sancak	Kaza	Sancak	Kaza
1	Selanik	Kesendire	Manastır	Perlepe	Üsküb	Palanka
2		Yenice		Ohri		İştib
3		Lankaza		Filorina		Kumanova
4		Karaferiye		Kirçova		Köprülü
5		Vodine	İlbasan	Gramiş		Radvişte
6		Gevgili		Pekliye		Osmaniye
7		Avrathisar	Debre	Debre-i Zir		Koçana
8		Toyran		Rikalar		Kretova
9		Usturumca		Mat		Orhaniye
10		Tikveş	Görice	Kesriye	Priştine	Mitroviçe
11		Katerini		İstarova		Vulçitrin
12		Eyneroz		Kolonya		Preşova
13	Drama	Kavala	Serfice	Kozana		Gilan
14		Sarışaban		Cum'a-Kayalar-	Yeni Pazar	Yeni Pazar
15		Rubçoz		Nasliç		Akova
16		Pravişte		Grebene		Yeni Varoş
17	Siroz	Razluk		Alasonya		Kolaşin-i Zir
18		Petriç			Prizren	Kalkandelen
19		Timürhisar				Lume
20		Cuma-i Bala			İpek	Yakova
21		Nevrekop				Berane
22		Menlik				Tergovişte
23		Zihne				Gosniye
24					Taşlıca	Prepol

Kaynak: BOA, *TFR.I.M 1/31 ve Selanik Vilayet Salnamesi H. 1318/M. 1900-1: 75-76 ve H. 1320/M. 1902-3: 87-88.*

Vilâyât-ı Selâse'nin nüfusu üzerine araştırmacıların verdikleri rakamlar büyük oranda birbirini tutmamaktadır. Araştırmacının milliyeti veya Batılı ise vatandaş olduğu devlet hangi millete politik olarak yakın duruyorsa o unsurun nüfusu abartılmaktadır. Karpat, Osmanlı idaresinin yaptığı sayımların mevcutlar içinde eksikleriyle beraber en güvenilir demografik verileri ihtiva ettiğini söyler (2010: 14). Bu çerçevede 1902 tarihli Osmanlı resmi rakamlarına göre (Tablo 2) böl-

gede çoğunluğu (%53.7) Müslüman olmak üzere yaklaşık 3,5 milyona yakın kişi yaşamaktadır. Müslüman nüfus içinde Arnavutlar yaklaşık %55, Hıristiyanlar içinde ise Bulgarlar %40 oranında ağırlığa sahiptirler. Diğer yandan Müslüman ve Hıristiyan Arnavutlar genel nüfusun %38'ni teşkil ederlerken, bölgedeki asayişsizliğin kaynağı olan Bulgarlar %17,5 civarında bir ağırlığa sahiptirler.

Bunun yanında, Adanır, yabancı araştırmacılar içinde kendisine güvenilebilecek bir isim olarak zikrettiği Bulgar etnograf V. Kınçov'a dayanarak bu tarihlerde yaklaşık 2,3 milyon olan nüfusun 1,2 milyonunu farklı bir ifadeyle %52'sini Müslüman Bulgarlar ve Slav kökenli Sırp'lar da dahil Bulgarların (Müslüman Bulgarlar-Pomaklar- hariç %45), 500 binini veya %22'sini ise Türklerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Yine Makedonya nüfusunun toplamda %60'ını Hıristiyanlar, yaklaşık %36'sını ise Müslümanlar oluşturmaktadırlar. Mevcut diğer nüfus verilerine göre de Slavların (Bulgar ve Sırp) nüfusun %40-50'sini oluşturduğu, ikinci sırada ise Türkçe konuşan halkın geldiği (%25-30) söylenebilir. Buna karşılık Adanır'a göre, kendisini Osmanlı Devleti'ne bağlı ve Müslüman kabul edilen halk, Makedonya nüfusunun ekseriyetini oluşturmaktadır (Adanır 2001: 7-8). Yine 1904 tarihli bir başka istatistiğe göre toplam 2.782.000 nüfusun 1.100.000'ini Müslümanlar, 792.000'ini Bulgar Eksarhlığı'na bağlı Hıristiyanlar, 810.000'ini Rum Patrikhanesi'ne bağlı Hıristiyanlar oluşturuyordu (Exintaris 1913: 31). Buna göre nüfusun yaklaşık %40'ı Müslümandır. Nüfus verilerine ilişkin muhtelif kaynaklar karşılaştırıldığında hepsinde ortak olan Müslüman ve Türk nüfusun azımsanmayacak bir yoğunluğu teşkil ettiği gözden kaçmamaktadır.

Tablo 2. Vilâyet-i Selâse Nüfusu, 1902-03 (bin kişi)

	Selanik	Kosova	Manastr	Toplam	%		
Müslüman	Türk	505	95	115	715		
	Boşnak	-	100	-	100	1815	53,7
	Arnavut	400	310	290	1000		
Hıristiyan	Arnavut	120	80	97	297		
	Rum	325	-	100	425		
	Bulgar	260	148	185	593	1486	44
	Ulah	-	-	56	56		
	Sırp	3	105	7	115		
	Yahudi	65	-	5	70	70	2
Çingene	1	2	1	4	4	0,1	
Diğer	6	-	1	7	7	0,2	
Toplam	1685	840	857	3382	3382	100	

Kaynak: BOA. Y.PRK.MK 12/92

Makedonya Sorunu

Makedonya jeo-stratejik ve ekonomik öneme haiz bir bölge olarak, Balkan yarımadasını aşan halkların tarihi gelişiminde önemli bir iz bırakmıştır. Bu sorun, hem Balkan devletlerince hem de Yakın Doğu'ya ilişkin hesapların-da Avrupa devletlerince, diplomatik, ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşmada esaslı bir araç olarak kullanılmıştır.

Daha 1821 yılında Rum isyanının başlamasından sonra Makedonya toprak talep edenlerin, dini referans alanların, ticari çıkar peşinde koşanların kavga sahası olmuştur (Gounaris 1993: 1). Yaklaşık otuz yıl sonra ise 1848 Avrupa Devrimlerinin etkisiyle Balkanlarda halk ayaklanmaları baş göstermiştir. Bu gelişmenin itmesiyle 1850'li yıllardan itibaren ise Bulgar milliyetçiliğinin yükselişi ile Makedonya özellikle Yunanlar ve Bulgarlar arasındaki rekabetin tatbikat sahası olacaktır. Makedonya'nın beynelmilel bir meseleye dönüşmesiyle 1878 tarihli Ayastefanos Anlaşması'ndan sonra Rusya'nın Osmanlı karşısında elde ettiği kazanımlardan endişe eden Avrupa diplomasisi sayesinde olacaktır (AE, CPC, NS 1897-1914, no. 410: Mémoire de l'Organisation Intérieure: p. V). Daha önce Aralık 1876'da Avusturya, Rusya ve İngiltere Balkanlar'da iki ayrı yarı-otonom vilayet oluşturulmasını talep etmişler, batıda kalan bölge Makedonya'nın büyük bir kısmını içine alırken güney sınırı Edirne'den Manastır'a uzanıyordu ve yönetimi de Bulgaristan'a bırakılacaktı. Ancak Abdülhamit'in 23 Aralık'ta anayasal yönetime geçildiğini duyurması bu girişimleri akim bırakmıştır (Gounaris 1993: 5). Akabinde birkaç yıl sonra imzalanan ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na (93 Harbi) son veren Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşması ile (3 Mart 1878) Vilâyet-ı Selâse'yi de içine alacak şekilde Büyük Bulgaristan kurulacaktır. Ancak Bulgaristan sınırının Karadeniz ile Ege Denizi'ne uzanması ve Rusya'nın siyasi emelleri lehine, buna karşılık özellikle İngiltere'nin aleyhine siyasi sonuç doğurması yeni bir konferansı zorunlu kılmıştır. Nitekim 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan altmış dört maddelik Berlin Anlaşması (metin için bk. Erim 1953: 403-424) ile Büyük Bulgaristan; Bulgar prensliği, Doğu Rumeli ve sonradan bir kısmı Makedonya olarak adlandırılacak olan *Sâir Rumeli Vilâyet-ı Şâhânesi* adı altında üç bölgeye ayrılmıştır. Berlin Anlaşması'nın 23. maddesinde bu bölgede, 1868'de Girit'te olduğu gibi -vergi muafiyeti hariç- ihtiyaca uygun olarak düzenlemeler yapılması karara bağlanmış ve her eyalette azalalarının çoğu yerli ahalden olmak üzere özel komisyonlar oluşturulacağı kararı alınarak tekrar Osmanlı'ya iade edilmişti. Bu madde Batılı güçlerin Makedonya'ya müdahalesi için zemin teşkil edecektir. Ayastefanos'da ele geçirdiği Makedonya topraklarından Berlin Anlaşması ile atılan Bulgarlar gözlerini Makedonya'dan ayırmamışlar ve Makedonya Bulgarları ile bir-

leşme siyaseti gütmüşlerdir. Bu gelişmeye paralel olarak Bulgar unsurların yanında Makedonya'da Bulgar hakimiyetine karşı çıkan Sırp ve Rumlar silahlı komiteler halinde örgütlenecekler, başta Arnavutlar olmak üzere Müslümanlar da bölgenin Osmanlı'nın elinden çıkmasıyla sürülecekleri korkusuyla silahlı çeteler halinde organize olmuşlardır.

Makedonya Sorunu ve Büyük Devletler: Avrupalı büyük güçler Şark Me-selesi'nin bir parçası olarak tanımladıkları Makedonya sorununda, Balkanlar'da statükoyu koruma temel düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Bu çerçevede örneğin İngiltere Ayastefanos Anlaşması ile Bulgaristan'a verilen Balkan topraklarını Berlin'de siyaseten bastırarak Bulgarlardan geri almıştır. İngiltere milli çıkarlarında birincil önemi haiz Hindistan ve Mısır'ın güvenliği için Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana olmuştur. Bunun dışında büyük devletler (İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, İtalya) kendi aralarında ikili ve üçlü anlaşmalarla birbirlerine karşı ittifaklar yapmış ve Osmanlı hinterlandı üzerindeki hedeflerini karşılıklı dengelemeye çalışmışlardır. Vilâyet-ı Selâse'de olan biteni en iyi özetleyen herhalde İngiltere'nin Selanik konsolosu R.W. Graves'in sözleri olmaktadır; "çıkarları çatışan büyük devletler ancak bir savaşın sağlayacağı çözümü geçici konsensüslerle öteliyorlardı" (Tokay 1996: 76). Avrupalılar için tarih boyunca Asya'ya geçişte güzergah vazifesi gören Makedonya'da herhangi bir büyük gücün öne çıkması barışı engelleyeceğinden, bölge sonsuza dek nötr olmalıydı. Bu nedenle etnik ve dini anlaşmazlıklar her ne kadar Batı'nın güç dengesinin altını oysa da, barışı garanti ediyordu. Hatta Makedonya yoksa icad edilmeliydi (Krainikowsky 1938: VI). Bu durumda aşağıda değineceğimiz reform çabaları akim kalıyordu. Ayrıca tüm bunların yanında Batılı devletler veya iktisadi çıkar grupları Vilâyet-ı Selâse'deki Balkan milletleri arasındaki çatışmaları parasal ranta dönüştürmeyi de başarıyorlardı. Örneğin Kamil Paşa Vilâyet-ı Selâse'ye ilişkin hazırladığı Şubat 1908 tarihli bir raporda, Fransa'nın Yunanistan'a 60 milyon frank (1 frank = 4,4 kuruş) borç vereceğini, çünkü Yunanlıların Balkan toprakları paylaşılırsa hazırlıklı olmak üzere savaş gemilerini arttırmak istediğini dile getirmiştir (BOA, YEE.KP 32/3136). Yine, muhtelif tarihlerde dokuz kez sadrazamlık görevinde bulunan (Küçük) Saîd Paşa (1840-1914) hatıratında Bulgaristan'ın her sene ordusuna tatbikatlar yaptırmakta ihtiyacı olan askeri techizat vb. ihtiyaçlarını karşıladığını söylemektedir (1912, cilt 2: 134). Bulgaristan tabii ki sözkonusu askeri techizatı Avrupa'dan edinmekte ve bu iş için büyük miktarda katma değeri Bulgaristan dışına çıkarmaktadır. Avrupa'nın bölgeye ilgisinin bir yönü de Makedonya topraklarının (genelde Balkan coğrafyası) zengin maden kaynaklarına sahip olmasıdır. Bu manada Mayıs 1903'de İstanbul'dan Rumeli Müfettişliği'ne ulaştırılan bir ikazda

maden işletmek bahanesiyle toprakların istimlâk edilmesi tehlikesinin olduğu, yabancı mühendislerin getirilebileceği ancak madenlerin yerli ahalice kullanımını sağlamak gerektiği ifade ediliyor. Yine başta Avusturyalılar olmak üzere İtalyanlar ve Rusların maden imtiyazına talip olacakları uyarısında bulunulmuştur (HHP, belge no. 2, Tarih 1 Mayıs 1319). Buradan Avrupa'nın bölgeye ilgisinin bir yönünün de ekonomik kaygılar olduğu anlaşılmaktadır.

On dokuzuncu Yüzyılın Son Çeyreği ve Makedonya Ekonomisi: Makedonya zengin doğal kaynaklarıyla dikkatleri üzerine çeken bir coğrafya olmuştur. Verimli arazisi, alabildiğine ormanlık alanları, zengin meraları, elverişli iklimi, bol su kaynakları, kaliteli tarım ürünleriyle küresel sermayenin ilgisini çekmiştir. Bu manada Drama pamuk ve yün ipliğinin vazgeçilmez merkezi olup, Siroz (Serez) Ovası pamuk ve tütün (tobacco), Selanik sabun, ipek, halı imalathaneleri, yine Üsküp, Serez, Selanik debbağhaneleri, Gevgili ipek, Serez kömür, Selanik antimon, Kosova zengin krom vb., tarımsal bitkileri, imalathaneleri ve madenleriyle tanınıyorlardı. Ayrıca Adriyatik, Karadeniz, Tuna ve Ege Denizi arasında güzergah olan Selanik aynı zamanda askeri ve idari bir üs, transit bir liman, imalat sahası ve geleneksel bir göçmen merkeziydi. Makedonya 1900'lere kadar buğday, arpa vb. geleneksel tarım ürünlerinin ağırlıkla üretildiği endüstriyel bitkilerin ekiminin geri kaldığı bir bölge olmuştur (Gounaris 1993: 16-17, 129, 152-153, Akarlı 2010).

Makedonya ekonomisi 19. yüzyılın son çeyreğinde önemli dönüşümler yaşamıştır. Öncelikle 1870'lerden itibaren Selanik merkezli demiryolları yapımının başlaması, bu coğrafyayı etkileyen gelişmelerden en önemlisiydi. Demiryolları özellikle kuru ve yaş sebze, meyve, peynir, yağ, un vb. gıda mallarının taşınmasını sağlayarak hem kırsal-kent ilişkisini hem de kentler arası mal trafiğini yoğunlaştırmıştı. Demiryolları yapımının yarattığı yeni bir durum da ucuz ve vasıflı emeğe talebin artması ve emek piyasalarını birbirine entegre etmesidir. Yine 1894-1911 arası demiryoluyla makine, kimyasal maddeler, pamuk ve yün taşımacılığı kat be kat artmıştır. Öte yandan, demiryolu yapımı sonrası ivme kazanan kentleşme, Amerika ve Avrupa'ya yönelen göç ve göçlerle beraber ortaya çıkan gelir aktarımı (buna modern ekonomi diliyle işçi dövizleri denebilir) halkın satın alma gücünü artırmış ve bu durum beraberinde, yerel ihtiyaçları karşılayacak potansiyelde bir üretim ve bunun yanında mütevazı bir ihracat artışını teşvik etmiştir. Ancak demiryolları bir başka açıdan, düşük gümrük tarifeleri yardımıyla (çünkü İstanbul hükümeti dış baskılardan dolayı tarifeleri arttırmıyordu) yabancı malların bölgeye akışını kolaylaştırmıştır. Örneğin

buhar gücüyle çalışan fabrikalar için İngiltere'den kömür ithali, yine endüstrileşmeyle beraber dışarıdan makine satın alımı, endüstrileşmenin zorunlu kıldığı petrol ürünleriyle kimyasal ürünlere (pamuk, yün ve sabun sanayi için) olan talep ve gelir düzeyindeki artışla beraber belli kesimlerin Avrupa'da üretilen daha rafine ve görece lüks malları tüketmek istemeleriyle aynı zamanda ithalatı da tetiklemiştir (Gounaris 1993: 60-130, 164-167; Akarlı 2000: 109-129).

Kısaca, Makedonya'da on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında ekonomik ve toplumsal değişim başladıktan sonra 1870'lerden itibaren demiryollarının yapımıyla bu dönüşüm hız kazanmıştır. Yaşanan dönüşüm, hızlı şehirleşme, modern Batılı eğitimden geçmiş genç nesiller, kır-kent trafiği ve tüketim artışı, yeni zevkler, dışarıya göç (Avrupa, Amerika ve Balkan toprakları içinde), geleneksel üretim merkezlerinin kaybolması, şeklinde tezahür ediyordu. Ancak diğer taraftan da işsizlik, dini-milliyetçi, sol-milliyetçi akımlar, dinler arası ve Hıristiyanlar arası mezhep kavgaları, kimlik savaşları, merkezi devletin güçlenmesi gibi ilk bakışta modernizmle tezat görülebilecek gelişmeler yaşanıyordu.

Maliye: Vilâyet-i Selâse'deki önemli bir sorun da bütçe açıklarıydı. Bundan dolayı bölgede yerel resmi görevlilerin ve askerlerin maaşlarının zamanında ödenmesinde sıkıntı çekiliyordu. Saîd Paşa hatıratında geçmiş senelerdeki memuriyetlerinde Rumeli vilayetleri gelirinin diğer bölgelerin açıklarının kapanmasında yardımcı olduğunu, ancak sonradan sadece Edirne vilayetinin ve kısmen Yanya'nın masraflarını karşılayabildiğini şimdi (altıncı sadrazamlığına tesadüf eden Ocak 1902'nin ilk günlerini kastediyor) ise artık Edirne'nin de aynı sıkıntıya düşer olduğuna parmak basmaktadır. Saîd Paşa'ya göre bunun sebeplerinden biri asker sayısının artması diğeri de bu gelişmenin olumsuzluğuna katkı yapacak şekilde tahsilatın azalmasıdır. Paşa'ya göre bir yerde huzursuzluk baş gösterdiğinde hemen asker gönderilmesi gündeme gelmekte, idari ıslahat seçenekler arasında yer almamakta dolayısıyla bir sonraki aşamada hem malî yük teşkil etmekte hem de dış müdahaleye kapı aralamaktadır (Saîd Paşa 1912, cilt 2: 121-123).

Diğer bir sorun ise mali prosedürdeki yanlışlardı. Bunlardan bazıları, askeri ihtiyaçları karşılayan müteahhitlerin alacaklarını temsil eden havalelerin bedellerinin asker tarafından halktan tahsil edilmesi, masraflar çıktıktan sonra kalan vilayet gelirlerinin maliye hazinesine gönderilmeden havalelerin ödenmesine ayrılması, bir sonraki yılın gelirlerinin önceden kullanılması vb. uygulamalardı.

Vilâyât-ı Selâse'nin idari ve zorunlu parasal yükümlülükleri (demiryolu garantisi, Duyun-u Umumiyye taksitleri vs.) çıktıktan sonra yaklaşık 650 bin lira (yaklaşık 70 milyon kuruş) gelir fazlası vardı. Bu fazlalık normal şartlarda askeri birliklerin masraflarını karşılayabilirdi. Ancak son yıllarda artan çete faaliyetleri birliklerin masraflarını üç katına çıkarmıştı. Bu da Vilâyât-ı Selâse'de bütçe açıklarına ve sivil ve asker maaşlarının ödenemesine yol açıyordu (*Blue Book* 1904, no.280, p.213, Lansdowne'dan Plunkett'e 03.8.1904). Örneğin Vilâyât-ı Selâse'nin 1319 (1903-04) mali yılı geliri 175 milyon kuruş gideri 260 milyon kuruş (askeri masraflar 162 milyon kuruş-%62) ve açık yaklaşık 85 milyon kuruştur (BOA YMRZ.d 12008). Yine hazine 1320 (1904-05) mali yılı için Vilâyât-ı Selâse'nin gelirini 180 milyon kuruş, giderlerini ise 236 milyon kuruş (142 milyon kuruşu askeri masraf-%60) olarak tespit etmiş ve yaklaşık 560 milyon kuruşluk bir açık belirlenmiştir (BOA, YMRZ.d 12865; TFRI.A 23/2202). Bu sebeple 1319 mali yılı için hazineden Vilâyât-ı Selâse'ye 80 milyon kuruş ve 1320 mali yılı için de 60 milyon kuruş gönderilmiştir (BOA, Y.PRK.MK 20/88).

1900-1904 mali yılları arası bölgenin gelirlerinin en az %35'ini aşar vergisi oluştururken bu oran Kosova'da %47'ye kadar çıkmaktadır. Ardından ağnam vergisi gelmektedir ki, asgari %16-17'lik bir dilime ulaşmaktadır. Bu oran Selanik'te %25'e kadar çıkmaktadır. Bir başka önemli gelir kalemi Hıristiyan halktan alınan bedel-i askeri/cizye vergisidir. Cizye gelirleri tüm gelirler içinde en az %16 olup bu oran Manastır'da %22'lere ulaşmaktadır. Vergi gelirleri içinde %10'luk payın üstüne çıkan bir diğer vergi türü de Tanzimat sonrası, ağırlıklı kentlerde toplanan ve şehirleşmenin de göstergesi olan emlak ve akar vergisi olup Vilâyât-ı Selâse gelirleri içinde %13-17 oranları arasında istikrarlı bir seyir takip etmektedir (Tablo 3, 4, 5)

Tablo 3. Selanik Vilâyeti Vâridâtı (kuruş)

Gelir kalemleri (kuruş)	1316/1900-01		1317/1901-02		1318/1902-03		1319/1903-04		1320/1904-05	
	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı
Emlak ve akar vergüsü	12.039.451	11.813.065	12.131.575	11.238.748	12.218.212	10.802.604	12.323.866	11.924.005	12.404.781	11.702.813
Temelî vergüsü	2.840.307	2.853.723	2.921.781	2.413.319	2.899.998	2.287.759	2.843.943	2.013.796	2.821.693	1.997.178
Bedeî-i askerî	10.692.441	10.259.903	10.888.826	9.860.183	10.837.154	9.718.213	12.321.370	9.147.737	11.293.386	9.276.806
Ağnam resmi	17.866.900	17.869.959	16.577.553	16.577.915	15.642.131	15.639.947	14.443.160	14.438.853	14.048.706	14.048.045
Canavar Resmi (domuz)	274.560	286.014	273.452	257.868	299.750	272.015	517.430	327.996	486.790	199.735
A'şar	19.922.994	21.265.268	22.025.483	21.695.917	19.649.773	17.940.552	24.345.714	26.070.439	22.412.083	23.507.716
Hayvânât-ı ehliyye resmi	-	-	-	-	-	-	3.551.796	1.595.120	3.400.067	3.181.463
Emlak-ı mirî mahallîyye icar ve tâsilâtı	153.627	210.376	145.912	185.003	135.929	188.331	132.718	188.509	124.815	141.785
Rûsüm-ü mütenevvia	657.591	627.868	666.622	668.662	689.347	575.836	604.333	611.311	667.035	671.912
Orman hakkı ve kereste ve pul resimleri	1.828.958	1.828.958	1.659.237	1.659.237	1.499.611	1.498.611	1.514.537	1.544.383	1.507.145	1.578.065
Maâdin	430.062	430.063	522.432	522.433	484.844	376.021	302.942	287.498	685.945	697.647
Emlak ve lapu harçları	1.462.955	1.462.955	1.256.953	1.256.953	1.324.285	1.324.285	1.254.763	1.254.763	1.222.710	1.222.463
Mahâkım harçları	1.038.162	1.038.163	966.517	966.517	830.860	830.861	826.193	826.319	720.557	726.230
Hâsîlât-ı müteferrika	785.634	787.368	919.975	914.971	986.088	894.476	1.823.083	1.764.952	1.339.502	1.335.467
YEKÜN	69.989.642	70.743.863	70.966.318	68.217.726	67.477.982	62.329.513	76.805.468	71.407.681	73.135.215	70.287.325

Kaynak: YPRK: ŞD 3/36

Tablo 4. Manastır Vilâyeti Vâridâtı (kuruş)

Gelir kalemleri (kuruş)	1316/1900-01		1317/1901-02		1318/1902-03		1319/1903-04		1320/1904-05	
	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Asli)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı
Emînik ve akar vergüsü	74.15.136	6.127.769	7.457.497	6.205.014	7.489.239	6.199.074	7.591.904	5.775.479	7.492.565	5.730.649
Temetlû vergüsü	1.427.480	1.104.145	1.404.859	1.027.755	1.332.635	949.080	1.261.830	843.139	1.107.324	807.274
Bedelî askerî	10.213.806	9.282.340	10.302.600	9.281.077	10.379.989	9.272.236	10.606.591	8.434.626	10.418.362	8.187.340
Ağaçlar resmî	9.938.159	9.759.575	9.532.587	9.382.324	8.475.751	8.334.910	7.877.861	7.551.552	7.290.210	6.865.784
Canavar Resmî (domuz)	390.045	324.991	345.270	271.354	369.865	230.962	533.540	376.205	289.745	233.068
Ağaç	15.700.736	13.633.113	17.922.360	16.469.042	15.205.436	13.377.113	15.957.365	14.065.249	12.992.861	12.761.793
Hayvanât-ı etîlye resmî	-	-	-	-	-	-	2.105.784	1.461.059	1.836.291	1.306.875
Emînik-i minî mahalliyeye câr ve hâsîlâtı	183.651	183.651	186.399	186.399	190.859	190.859	169.605	169.605	138.633	189.297
Rûsunu müterevia	467.117	435.778	494.477	439.840	459.907	385.907	472.898	417.988	450.507	403.552
Omamî hakki ve kereste ve pul resmîleri	343.847	343.847	428.843	428.843	372.216	372.216	337.634	337.634	321.116	338.337
Mââdîn	7.505	7.505	11.115	11.115	18.547	18.547	10.698	10.698	9.935	10.007
Emînik ve tapu harçları	657.939	657.939	630.640	630.640	686.738	686.738	492.034	492.034	594.557	585.911
Mehâkim harçları	499.589	499.589	465.137	465.137	365.767	365.767	401.814	401.814	445.947	467.104
Hâsîlât-ı müteemînâ	850.444	819.541	771.806	796.843	1.015.266	992.312	1.812.712	1.860.024	1.119.967	1.081.988
YEKÜN	48.095.624	43.179.783	49.953.590	45.595.383	46.351.095	41.361.721	49.622.270	42.198.106	44.478.040	38.998.969

Kaynak: YPRK: ŞD 3/36

Tablo 5. Kosova Vilâyeti Vâridâtı (kuruş)

Gelir kalemleri (kuruş)	1316/1900-01		1317/1901-02		1318/1902-03		1319/1903-04		1320/1904-05	
	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı	Tahakkuk (Aslı)	Geçmiş ve Cârî yıl tahsilâtı
Emlâk ve akar virgüsü	7.207.377	6.640.341	7.247.204	6.607.992	7.287.553	6.927.378	7.323.856	6.947.944	7.281.075	6.839.891
Temettü virgüsü	1.640.139	1.210.411	1.456.767	1.209.654	1.423.274	1.170.021	1.384.456	1.173.378	1.331.398	1.167.378
Bedel-i askerî	8.128.194	7.043.424	8.189.462	7.348.601	8.263.569	7.395.661	8.368.776	7.248.993	8.409.686	7.425.676
Ağnâm resmi	8.217.944	7.980.573	7.961.292	7.543.148	7.408.190	7.127.580	7.184.461	6.777.979	6.916.417	6.516.202
Canavar Resmi (domuz)	321.531	305.142	332.405	315.874	346.650	293.739	541.020	322.832	465.210	247.189
Aşâr	22.390.103	19.859.986	24.482.716	22.531.617	22.785.787	23.897.567	24.039.426	24.526.134	23.972.197	24.964.734
Hayvânât-ı ehliyye resmi	-	-	-	-	-	-	3.077.302	1.271.547	2.596.817	2.048.522
Emlâk-ı mirî mahalliyye icâr ve hâsilatı	98.913	190.994	101.766	117.669	325.965	119.245	81.592	108.011	169.093	347.360
Rûsûm-u mütenevvia	739.787	705.137	691.257	690.912	709.580	660.709	615.375	613.145	728.621	712.930
Orman hakkı ve kereste ve pul resimleri	353.004	353.004	320.549	320.549	296.659	291.105	321.053	338.538	317.377	459.031
Maâdin	196.443	196.442	455.309	455.309	206.062	227.745	278.431	385.463	267.003	255.416
Emlâk ve tapu harçları	634.946	634.946	753.028	753.028	734.973	656.154	676.093	686.463	887.018	900.056
Mahâkim harçları	569.255	569.255	499.075	499.075	414.701	466.602	429.450	434.681	386.403	392.787
Hâsilat-ı mütetemka	788.795	788.795	870.260	870.260	919.552	896.858	1.541.087	1.620.855	1.076.608	1.205.643
YEKÛN	51.286.431	46.478.450	53.361.090	49.263.688	51.122.517	50.130.364	55.862.378	52.455.963	54.804.923	53.482.818

Kaynak: YPRK: ŞD 3/36

Vilâyât-ı Selâse'nin masraflarına bakıldığında ise, Selanik'te bütçe giderlerinin %60-70'i demiryolu teminatı, Osmanlı Bankası'ndaki üç vilayete ait cari hesaptaki borç ödemelerine ayrılıyordu. Bu tür ödemeler Manastır'da %25, Kosova'da %10 civarındadır.

Bir diğer masraf yekûnu, havaleler tutmaktadır. Havale usulü 1296/1880-81 yılında yasaklanmıştı. Bazı maaşlar için padişah iradesiyle maliye hazinesinden verilen havaleler dışında hiçbir vilayet üzerine maliyeden havale verilmiyordu. Ancak ordu tahsisatının tamamı vilayetler üzerine havale yoluyla gönderiliyordu. Askeriye de bu havalelere karşılık kazalardaki mal sandıklarından alacakları meblağlar için alay yahut muhasebe taburları

tarafından düzenlenmiş matbu hususi senedi (sened-i mahsus) düzenlerlerdi. Bu senetler askeriye'nin ihtiyaçlarını (giyim, yiyecek, nakliye vs. masraflar) karşılamak için çıkarılırdı. Bazen alay ve taburlar bu ihtiyaçlarını hususi senetleri üçüncü şahıslara vererek karşılardı. Dolayısıyla maliye şahıslara verilen bu senetlerin miktarını bilemediğinden havale miktarları olağandışı boyutlara varabiliyordu (Y.A.HUS 438/53). Askeri harcamaların çatışmalarla ve reformlarla artması sonucu ziyadeleşen havaleler Manastır ve Kosova'da %70-80'lerde geziniyordu, buna karşılık Selanik'te bu oran %25-35 bandında doluyordu. Selanik'te bu oranın nispeten düşük olması, çete faaliyetlerinin Manastır ve Kosova'ya göre daha az olmasıyla açıklanabilir. Çatışmaların yoğun olduğu yerlere asker sevkiyatı sonucu askeri masraflar da tabii olarak artıyordu.

Diğer iki kaleme göre mütevazı sınırlarda kalan masraf kalemi ise muhtelif dairelere yani adliye, maliye, nafia, şer'iyye vs. nezaretlerde çalışan memurların maaşları ve tayinatları için ayrılan ödeneklerdi. Bu kalem yaklaşık Selanik'te %5, Manastır'da %10-11 ve Kosova'da %6-7 civarında seyretmekteydi (Tablo 6, 7).

Tablo 6. Vilâyet-i Selâse Masârifâtı (Kuruş)

Mâli Yıl	Selanik Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı			Manastır Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı			Kosova Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı			YEKÜN Geçmiş ve Cari Yıl Te'diyâtı		
	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Hesâb-ı Cârî, Emrolunan Ödemeler, vd.	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Emrolunan Ödemeler, vd.	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Emrolunan Ödemeler, vd.	Dâirelerin Ödenekleri	Havâlat	İrsâlât, Hesâb-ı Cârî, Emrolunan Ödemeler, vd.
1314/ 1898-99	5.945.513	37.838.889	100.455.039	4.871.940	33.275.265	15.799.304	5.507.854	39.025.419	4.476.124	49.009.397	16.325.307	120.730.467
1316/ 1900-01	7.046.527	45.425.566	90.131.078	5.111.850	30.975.989	13.921.362	50.008.601	39.511.944	5.893.049	51.614.632	18.370.216	110.139.573
1317/ 1901-02	6.373.121	40.894.167	94.002.358	5.036.865	35.360.994	10.838.575	51.336.434	46.976.171	5.032.355	57.935.678	17.337.138	109.973.288
1318/ 1902-03	7.594.455	57.505.201	93.392.619	5.418.634	35.642.532	13.839.547	54.900.713	52.149.347	10.195.276	68.437.480	19.105.946	117.427.442
			158.492.275				6.092.857					281.830.468

Kaynak: *ML.d no. 1306, 1307, 1351 ve 1372*

Tablo 7: Vilâyet-ı Selâse'den Verilen Havalelerin Ait Olduğu Kalemler (Kuruş)

Mâli Yılı	Selanik			Manastır			Kosova			YEKÜN		
	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H.O.* % {{(1+2)/ T. H.}}	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H. O. % {{(1+2)/ T. H.}}	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H. O. % {{(1+2)/ T. H.}}	Nizamiye (1)	Jandarma (2)	T.H. O. % {{(1+2)/ T. H.}}
1314/ 1898-99	24.979.289	4.024.626	76,6	26.933.007	4.027.049	93	32.790.833	5.020.250	96,9	84.703.129	13.071.925	88,7
1316/ 1900-01	32.837.372	4.473.628	82,1	23.886.651	4.518.996	91,7	32.180.454	5.656.104	95,7	88.904.477	14.648.728	89,3
1317/ 1901-02	30.036.458	3.758.627	82,6	28.579.682	4.019.872	92,2	40.258.806	5.338.576	97	98.874.946	13.117.075	90,8
1318/ 1902-03	44.602.658	5.219.959	86,6	28.614.139	4.794.465	93,7	45.648.818	4.844.890	96,8	118.865.615	14.859.314	92

Kaynak: ML.d no. 1306, 1307, 1351 ve 1372 * Toplam Havaleye Oranı

Reformlar ve Avrupa Müdahalesi

Önceki bölümlerde değinilen gelişmelerden yola çıkarak Vilâyet-ı Selâse sorununu tek bir sebebe dayandırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bir yandan, Fransız Devrimi ve Avrupa'daki devrimci halk ayaklanmalarının Balkan coğrafyasında yarattığı heyecan, yerel milliyetçi ve romantik devrimci örgütlerin faaliyetlerini ateşliyordu. Diğer taraftan Balkan milletlerinin refah artışı, demiryollarının yapımı, sosyokültürel gelişim ve nüfus hareketleri ile kazandığı bilinç yukarıda sayılan dış etkenlerle senkronize geliyordu. Bunlara bir de Osmanlı idaresinin bölgede görev yapan sivil ve askeri memurların maaşlarını ödeyememesi, düzensiz ve denetimsiz bir gelir-gider akımının varlığı, vergi tahsilindeki olumsuzluklar vb. ekonomik ve malî darboğazlar ekleniyordu. Ayrıca, Avrupalı güçlerin müdahaleleri ve çıkar çatışmaları Makedonya sorununu içinden çıkılmaz hale sokuyordu.

Osmanlı Devleti'nin Vilâyet-ı Selâse'de Reform Çabaları: Vilâyet-ı Selâse'de reformlar 1878-1912 yılları arasında üç aşamadan geçmiştir. İlk evre 1878-1903 yılları arasındadır. Bu dönem Avrupa'nın tavsiyelerde bulunduğu ancak herhangi bir kontrol mekanizmasının tartışılmadığı evredir. Ağustos 1903'deki *İlinden* isyanından sonra Ekim 1903'de Rusya ile Avusturya'nın birlikte hazırladıkları Mürzsteg Planı Avrupa'nın kontrol mekanizmasını devreye sokmaya başladığı tarih olup ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Nihayet, Jön Türklerin Temmuz 1908 devrimi, Balkan Savaşlarıyla sona erecek olan ve bu çalışmada inceleme dışında tutduğumuz üçüncü evrenin başlangıcı olacaktır (Krainikowsky 1938: IV).

Osmanlı hükümeti, Rumeli coğrafyasındaki topraklarda ıslahat amacıyla ilk olarak 22 Nisan 1896 tarihinde iradesi çıkan ve yedi başlıktan oluşan bir *Rumeli Vilâyet-ı Şâhânesi'ne Mahsus Mevâdd-ı İslahiye Lâyihası* adıyla Vilâyet-ı Selâse'yi de kapsayan bir tasarı hazırlamıştır (BOA, Nizamât

Defterleri, no. 7: 274-276). Bu layıhada kısaca, Edirne vilayeti idari teşkilatının Rumeli vilayetlerinin idari teşkilatıyla birleştirilmesi kararı alınmış, harap kiliselerin tamiri, adli, idari ve mali meseleler için atanan müfettişlerin vazifeleri, jandarmaya %10 nispetinde gayrimüslim tebanın dahil edilmesi, okulların ıslahı ve yenilerinin açılması, yol, köprü vb. bayındırlık işlerinin gerçekleştirilmesi, zirai ıslah için ödeme yapılması, aşar vergisinin yeniden düzenlenmesi, adil vergi paylaşımı vb. konular yer almaktadır. Bu talimatın hemen arkasından Haziran'da bir dizi talimat ilaveten yayınlanır. Bu bağlamda *Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi'ne Me'mur Olan Maliye Müfettişlerinin Vezaifini Mübeyin Talimat* adıyla onsekiz maddelik (BOA, İmtiyâzât Defterleri no.7: 185), yine aynı günlerde *Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi'nin Her Birine Merbut Kazaların Yerinde Tecrübeten Mevki'i İcraya Vaz' Olunmak üzere Aşarın Arazi Virgüsüne Zammıyla İstifası Usulüne Dair Talimat* adıyla oniki maddelik (BOA, İmtiyâzât Defterleri no.7: 187), ve Haziran ayının sonlarında *Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi İçin Te'sis Buyurulan Mülkiye Müfettişliklerinde Bulunacak Zevatın Vezaif-i Esasîyesini Mübeyin Talimat* başlığıyla onüç madde ve bir hatimeden oluşan bir düzenleme (BOA, İmtiyâzât Defterleri no.7: 204) yayınlanmıştır.

Temmuz 1902 tarihinde bu kez Balkan meselesi için oluşturulan Avrupa komisyonu oniki maddelik bir nizamname kaleme alır (BOA, YEE.KP 32/3136). 23 Eylül 1902'de başlayıp ancak Kasım ayı ortalarında bastırılabilen Cuma-i Bâlâ ayaklanması sonrasında ise Batılı güçler Vilâyât-ı Selâse meselesine daha aktif katılmaya başlayacaklardır. Padişah, Avrupa'nın doğrudan müdahalesini engellemek amacıyla da gerekli tedbirlerin alınması için bir komisyon oluşturulmasını ister ve Eylül ayında bu komisyon Manastır'a gelir. Nitekim Kasım 1902'de İngiliz büyükelçisi Nicolas O'Connor ve Avusturya elçisi Baron von Calice Vilâyât-ı Selâse'de özerk bir idarenin peyderpey fiiliyata geçmesini öngören bir programda anlaşılır. Yine Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Zinovjev aynı sıralarda iltizamın kaldırılması, jandarmaya Hıristiyanların alınması vb. konularda Abdülhamit'e yumuşak tavsiyelerde bulunur (Adanır 2001: 166).

Padişah Batılı devletlerin muhtemel müdahalesini bertaraf etmek için Kasım ayı son günlerinde iki komisyon oluşturur. İlki, Makedonya'daki sorunu ıslah etmek için yapılacak çalışmaları yerinde gözlemlemek, diğeri de birincinin tekliflerini incelemek üzere İstanbul'da kurulur. İstanbul'daki Rus Elçisi Zinovjev Fransız elçisine Bâb-ı Âli'nin bu girişiminin palyatif tedbirler tarzında olmasına razı olmayacaklarını ve Çar'dan reform baskısı için emir aldığını ifade etmiştir (*Livre Jaune* 1902, no.40, p.37, Bapst'tan Delcassé'ye 01.12.1902). Aynı zamanda, 29 Kasım 1902 tari-

hinde (Saîd Paşa 1912, c. 2: 140) *Rumeli Vilâyâtı Hakkında Talimat* adıyla 2 ana ve 4 alt başlık altında 18 maddelik yeni bir düzenleme hazırlanır (BOA, Y.A. HUS 118/82).¹ Abdülhamit talimatın uygulanması için bölgeye Midilli doğumlu Yemen valisi Hüseyin Hilmi Paşa'yı (1855-1922) müfettiş tayin ederek maiyetine memurlar verir. Talimatta kısaca valilere ticaret, ziraat, bayındırlık ve maarif işlerinin geliştirilmesinde kesin yetkiler verilmiş, bölgede idari işlerin daha hızlı yürütülebilmesi için kaymakamlıklar oluşturulması kararı alınmış, Hıristiyanların mali ve idari mevkilerdeki sayılarının arttırılması, memur kadrolarının ehliyetli kişilerden oluşturulması, adli konularda adaletin sağlanması, vilayet gelirlerinin %5'nin kamu yararına yatırımlara dönüştürülmesi için ayrılması vb. kararlar alınmıştır. Bu talimat büyük oranda, Hıristiyan halkın taleplerini karşılamak arzusu da dahil, adliye işlerinin düzene konulması üzerinde yoğunlaşmıştır.

Öte yandan Rumeli vilayetlerinde, talimatta maddeleşmemiş fakat üst düzeyde dile gelen mali sorunların da mevcut olduğu ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği paylaşılmıştır. Örneğin memur maaşlarının düzenli ödenmemesi, vilayetlerin masraflarının öncelikle gelirlerinden karşılanması ve gelir fazlasının, doğrudan maliyeye aktarılması, gelir-gider cetvellerinin düzenlenmesi vb. çerçevede vilayetlerin mali işlemlerine bir düzen getirilmesi düşüncesi, sadrazamla beraber ticaret, nâfia, hariciye ve adliye nazırları tarafından Padişahın bilgisine sunulmuştur (BOA, Y.A. HUS 118/82). İşte bu amaçla da birkaç gün sonrasına tekabül eden 6 Aralık'ta Rumeli vilayetleri için doğru bütçelerin hazırlanması, jandarma ve askerlerin maaşlarının düzenli ödenmesi için tedbirlerin alınmasıyla alakalı irade yayınlanacaktır (BOA, Y.A. HUS 438/13 ve 438/7; BOA, Y.MTV 238/90).

Bu talimatın hazırlanmasında Rusya ve Avusturya devletlerinin Makedonya'daki asayişsizlik karşısında dile getirdikleri endişeler ve yaptıkları etkili olmuştur. Bu bağlamda eğer Bâb-ı Âli tarafından alınması gereken tedbirler tehir edilmeye devam ederse çetelerin daha büyük kalkışmalara girişecekleri, Rusya ve Avusturya'nın statükoyu muhafaza için yaptıkları ittifağın anlamı kalmayıp olayın büyük devletlerin tümünün katılacağı bir konferans toplanmasına gideceği ve bunun sonucunda bölgede yeni muhtar bölgeler oluşturulmaya varacağı tehlikesi konusunda İstanbul hükümeti uyarılmıştır (BOA, Y.A. HUS 118/82).

Viyana Islahat Programı: Rumeli Müfettişliği'ne atanan H. Hilmi Paşa, Kasım-Aralık 1902 tarihli talimat çerçevesinde görece bazı olumlu mesafeler kat etmişse de Osmanlı idaresinin hazırladığı islahat programını Batılı güçler ve Bulgar devleti onaylamamış ve tatmin olmamış, Bulgar komitele-

ri ise reddetmişti. Osmanlı yönetimi ıslahatın tüm Rumeli vilayetlerinde yürütülmesini isterken komiteler bir yandan reformların Osmanlı yönetiminin eliyle yerine getirilmesini diğer yandan da sadece Selanik, Manastır ve Kosova'da uygulanmasını istiyorlardı. Halbuki bölgeye Doğu Rumeli benzeri yarı özerk bir statü getiren bu program en azından Bulgar emellerine uygundu.

Nihayet çeşitli itirazlardan sonra, Rus ve Avusturyalı diplomatlarca yeniden bir ıslahat projesi hazırlanarak 17 Şubat 1903 tarihinde, Berlin Anlaşması'nı imzalayan büyük devletlere sunuldu. Bu planın hazırlanmasında anahtar rolü Rus Dışişleri Bakanı Vladimir Lamsdorff oynandı. Lamsdorff önce Viyana'ya giderek meslektaş Goluçovskiyle görüştüktan sonra 1902 yılının son günlerinde Belgrad ve Sofya'ya geçerek mekik diplomasisi izledi. Görüşmeler sonucunda Viyana Reform Programı olarak dillendirilen bir düzenleme hazırlandı (*Livre Jaune*, Janvier-Février 1903, no.19, pp.13-14, Bompard'dan Delcassé'ye, 25.02.1903). Osmanlı idarecileri arasındaki resmi yazışmalarda, Avrupa tarafından dayatılan bu ıslahat programının, daha önce Kasım 1902'de çıkarılan talimata ek şeklinde tanımlandığı görülmektedir (BOA, Y.A.RES 119/68).

21 Şubat 1903'de de Sadrazam Mehmed Ferid Paşa'ya sunulan nota (BOA, Nizamât Defterleri, no.12: 156), jandarma kuvvetlerinin yabancı uzmanlarca eğitilmeleri gibi bir olumsuzluğu içeriyorsa da doğrudan bir uluslararası yabancı kontrolünü ve İngiltere'nin ısrarla istediği Vilâyât-ı Selâse'nin özerkliğini içermediğinden, Batılı elçileri şaşırta bir şekilde aceleyle onaylandı. Hükümet, Rusya ve Avusturya'nın birlikte hazırladıkları talimatı onayladıktan sonra, Aralık 1902 tarihli Rumeli talimatına atfen *Rumeli Vilâyâtı Hakkındaki Talimata Zeyildir* başlığı altında 7 maddelik bir talimatname hazırladı. Amaç, doğrudan yabancı ülkelerin dayatması olduğu izlenimi vermemektir. Rusya ve Avusturya'nın ilettikleri notadaki maddelerin özünü koruyan bu talimatname iki devletin gönderdikleri notadan sadece birinci maddesinde Hilmi Paşa'nın görev süresinin belirtilmemesi ve beşinci maddesindeki *Arnavutlar* kelimesinin çıkarılması ile farklıdır. Birkaç gün sonra da 23 Şubat 1903 tarihinde Sadaret'ten Rumeli Müfettişliği'ne uygulanması talimatı verilir (BOA, Y.A.HUS 442/88; BOA, Nizamât Defterleri, no.12: 156-157).

Hilmi Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen talimatta şunlar yer almıştır (BOA, Nizamât Defterleri, no.12: 154-155; BOA, Y.A.HUS 442/64, bk. *Livre Jaune* 1903-1905, no.3, pp.2-4, Constans'dan Delcassé'ye 2 Nisan 1903). Genel Müfettiş (Hilmi Paşa) 3 yıl görevde kalacak² ve asla bu süre nihayetinden evvel görevinden alınmayacak, İstanbul hükümetine başvurmak gereği hissetmeden

gerektiğinde Osmanlı kuvvetlerini harekete geçirebilecek (1. madde); bu üç vilayetin valileri kendisinin talimatlarına titizlikle uyacak (2. mad), polis ve jandarmanın yeniden teşkilatlandırılması yabancı uzmanların yardımları ve altyapısını hazırlamalarıyla tamamlanacaktır. Bu uzmanlar Osmanlı hükümetinin emri altında olacaktır. Her ne kadar hükümet yerel şartları gözeterek jandarmadaki gayri müslim sayısının %20 oranında olmasını kararlaştırmışsa da bu oran mutlak olmamalı, Müslüman ve gayrimüslim jandarma sayısı nüfusla orantılı tespit edilmelidir. Jandarma komutanları ileride önceki hizmetlerinde başarılı olmuş ve ahlaken yeterli subaylardan seçilecektir. Polisin yeniden teşkilatlanmasında da aynı ölçü tatbik edilecektir. Yukarıda adı geçen Rumeli Vilayetleri Talimatnamesi'nin sekizinci maddesi gereğince görev alacak Müslüman ve gayrimüslim komiserler ve polis memurları Türkçe okuma yazmayı bilecekler, ancak gayrimüslimlerin sayısı sınırlı olduğunda bu şart onlar için dikkate alınmayabilecektir (mad. 3). Köy bekçileri o köy halkı içerisinde seçilecek, Hıristiyanlar ekseriyette olduğunda bu bekçiler Hıristiyanlardan seçilecektir (mad. 4). Hıristiyanlara karşı yapılan aşırılıklardan sorumlu olanların kanunlara uymaları için Osmanlı yönetimi gerekeni yapacaktır (mad. 5). Osmanlı hükümeti siyasi suçlular için genel af çıkaracak, çatışmalardan dolayı göç edenler tekrar evlerine geri getirilecek ve davası görülmekte veya araştırılmakta olan tüm cinayet ve kamu hukukuna giren suçlar geciktirilmeden sonuçlanacaktır (mad. 6); Vilayetlerdeki yerel idarenin düzenli işlemlerini sağlamak ve halkın üzerindeki vergi yükünü hafifletmek için; her vilayette yıl başlangıcında gelir ve gider bütçeleri hazırlanacak, vergi gelirleri öncelikle sivil ve askeri hizmetler de dahil olan yerel idarenin ihtiyaçlarına tahsis edilecek; aşarın toplanmasında toptan ihale usulü lağv edilecek, yerine göre köy köy ve isme göre ihaleye verilecek, sorun olduğunda ise köylü mahkemelere başvurabilecektir. Eğer ihaleye giren kimse olmazsa veya verilen fiyat gerçek fiyatın altında kalırsa bu takdirde aşar, reji düzenlemelerine uygun olarak idare olunacaktır. Tüm vilayet gelirleri merkez vilayette bulunan Osmanlı Bankası acentesinde tutulan vilayet sandığına aktarılacaktır. Vilayet masrafları için bütçeden ayrılan meblağın ödenmesi bu konuyla ilgili hazırlanacak olan ve söz konusu masrafların düzenli ödenmesini amaçlayan özel bir kanuna uygun olarak gerçekleştirilecektir (mad. 7).

Viyana programının esas aktörü olan Rus Hariciye Nazırı Lamsdorff bu tasarıda bir taraftan Osmanlı Devleti'nin hükümlerine hâle getirmemeye çalışırken diğer taraftan Hıristiyan halkın Vilâyât-ı Selâse'deki durumunu iyileştirmeye çalışmış, Bulgar çeteleriyle de planın hazırlanması sırasında görüşüp bilgilendirerek tarafların ne tam karşısında ne de tam yanında yer almıştır. Bu strateji yukarıda da değindiğimiz gibi bu dönemde Rusya'nın Uzakdoğu'daki ve içerideki komünist hareketle meşgul olmasıyla bağlantılı bir duruş-

tur. Bu plana itiraz öncelikle Bulgarlardan gelmiştir. Bulgar Eksarhı, Makedonya için Osmanlı'dan özerklik ve Osmanlı tebaasından Hıristiyan bir vali istemiştir. Eksarh ayrıca, Rusya'ya boyun eğmektense Türk bayrağı altında yaşamayı tercih edeceğini ifade etmiştir. Programın onaylanmasından sonra Bulgar çeteleri eylemlerine hız verirken, Arnavutlar da Slavların öne çıkmalarından doğan endişeyle Kosova'da ayaklanmalar düzenlemiştir (Tokay 1996: 44-46 ve 69).

Viyana Programının kabulünden kısa bir süre sonra hükümet yedinci maddeye uygun olarak on iki maddelik bir nizamname hazırlar ve 4 Mart 1903'de padişahın onayına sunar. Bu plana göre (BOA, Y.A.RES 119/68)³, her vilayete ait gelir-gider bütçesi hazırlanacak, gelirler öncelikle mahalli idarenin ihtiyacına tahsis edilecek, bu gelirler vilayet merkezlerindeki Osmanlı Bankası şubelerine teslim edilecek, bütçe kapsamındaki kazalara ait masraflar ödendikten ve kalan defterlere kaydedildikten sonra önce liva merkezine oradan da vilayet merkezindeki Osmanlı Bankası'na gönderilecek, vilayetlerdeki memurların maaşları aynı zamanda ve düzenli ödenecek, bankaya teslim edilecek vilayet gelirlerinden %5'i o vilayetin bayındırlık masraflarına ayrılacaktır. Bu oniki maddelik tüzük, 8 Mart'ta Bakanlar Kurulunca vilayetin bütün masrafları çıktıktan sonra arta kalan gelirin hazineye gönderileceğine dair yeni bir madde eklenerek padişaha tekrar arz edilir ve onay alınır (BOA, YMRZ.d no.11025). Akabinde Mart ayının son haftası içinde sadaret Padişah'tan, Kosova ve Manastır'da Osmanlı Bankası şubelerinin açılması için irade talep eder (BOA, YMRZ.d no. 11025).

Tüm bu islahat çabalarına rağmen 2 Ağustos 1903 tarihinde Saint Elie (Aziz İlyas) adı verilen bayram günü, en etkili değeri Kruşova'da olmak üzere Manastır Vilayeti'nin birçok yerleşim bölgesinde Dış Örgüt'ün⁴ ön ayak olduğu ve Saint Elie'den mühlhem Türkçe literatürde *İllinden* olarak geçen genel bir ayaklanma başgösterdi. İsyana Osmanlı birliklerinin cevabı çok sert oldu. Daha önce Bulgar hükümetinin başbakanı ve Rus yanlısı olarak bilinen Daneff, Bulgar çetelerine karşı Rusya'nın da desteğiyle sert tedbirler almıştı. Ancak siyasi kargaşadan dolayı Mayıs ayında istifa etmek zorunda kalan Daneff'in yerine gelen hükümetin, komitelere karşı gösterdiği cesaret verici tavır bu ayaklanmanın boyutlarını genişletmişti. Telgraf hatlarını, demiryollarını tahrip eden, Müslümanların ve hatta Bulgar patriarlığına bağlı Hıristiyanların evlerini, ürünlerini yakan yirmi bin silahlı Bulgar komiteciye karşılık gönderilen, içinde başıbozukların da yer aldığı Osmanlı kuvvetleri, sert bir tepki vermiştir (*Livre Jaune* 1903-1905, no.16-22: 20-25).

Bu ayaklanmadan sonra İngiltere ve Fransa Makedonya meselesine daha etkin katılmaya karar verdiler. Bu gelişmeyle alakalı olarak Osmanlı yönetimi Ma-

kedonya meselesinde tek başlarına hareket etmek isteyen Rusya ve Avusturya'nın zaafını görüyor ve buna göre kartını oynuyordu. İstanbul yönetiminin bu dönemde elini güçlendiren şey, Batılı Devletlerin aralarında güç birliğinin mevcut olmayıştı. Diğer taraftan Rusya ve Avusturya'nın reformlarla ilgili İstanbul'a verdikleri notanın dozajını arttırmaları halinde diğer Batılı güçlerin şüphelerini üzerlerine çekecek olması Bâb-ı Âli'ye hareket alanı sağlayan ikinci bir kozdu (Exintaris 1913: 109). Ancak artık bu denge politikası bozuluyordu. 1903 yazında Bulgaristan yanlısı olarak İngiltere'de liberal kattan yazar, tarihçi, gazeteci ve akademisyenlerin kurduğu Balkan Komisyonu (Balkan Committee) İngiliz kamuoyu ve göstermelik de olsa dışişleri bürokrasisinin bu meseleye ilgisinin artmasında büyük katkı sağlayacaktır (Samardjiev 2002, no.2: 16-19).

Mürzsteg Programı: Avusturya İmparatoru Franz Joseph I ve Rus Çarı Nikola II 1897'de S. Petersburg'da yaptıkları anlaşmayla Balkanları kendi etki ve egemenlik alanlarına bölmüşlerdi. Bu siyaseti sürdürülebilirliği amacıyla, Kruşova ayaklanmasından sonra İngiltere ve Fransa'nın diplomatik inisiyatifi ele geçirmesini engellemek için, 24 Eylül'de Osmanlı Devleti'ni bir notayla uyararak Viyana Programı'nın uygulanmasında ısrarcı olduklarını ifade ettiler. Altı gün sonra 30 Eylül 1903'de her iki imparator Avusturya'nın Rusya elçisi Baron Alois Lexa von Aehrenthal'ın inisiyatifiyle Mürzsteg'de (Avusturya) Makedonya'nın kaderini belirlemek üzere bir araya gelerek *Mürzsteg Reform Planı* olarak bilinen 9 maddelik ve Viyana programının bir ileri aşaması olan projeyi hazırladılar. Amaç Viyana Projesinin icra edildiği görüntüsünü vermektir (Exintaris 1913: 101-104).

Nihayet, 22 Ekim 1903 tarihinde Rusya ve Avusturya devletlerinin elçileri Bâb-ı Âli'ye gelerek şifahi dokuz (9) maddelik bir plan sunarlar. Elçiler bu girişimin sebebi olarak da Viyana Programı'nın layıkıyla uygulamaya konamaması ve Vilâyât-ı Selâse'de asayişin sağlanamaması olduğunu söylerler (BOA, Y.A.HUS 460/7). Rusya ve Avusturya'nın İstanbul'daki elçilerine gönderilmek üzere hazırlanan kararlarda jandarmayı yeniden organize etmek üzere yabancı generallerden birisinin Rumeli'ye memur sıfatıyla gönderilmesi ve Hıristiyanların adli ve idari işlerde görev almalarını ve yerel otonominin sağlanması için idari ve mali kurumlarda ıslahat yapılması en önemli maddelerdir (*Livre Jaune* 1903-1905, no.40: 39-40, Delcassé'den Constans'a 30.10.1903)⁵. Bu arada 2 Ocak 1904'de Osmanlı elçisi jandarmanın ıslahı konusunda bir İtalyan generalin seçimi için Roma elçiliğine çağırılmış ve İtalyan hükümeti Bâb-ı Âli'nin de onayıyla 59 yaşındaki, savaş sırasında piyade tüfeği kullanımı üzerine çalışmaları olan Korgeneral Emilio Degiorgis'i bu görev için görevlendirmiştir (*Blue Book*

1904, no. 7-8 ve 10: 5-6, F. Bertie'den Lansdowne'a 2 ve 4 Ocak 1904). Mürtsteg Planı karşısında Osmanlı yönetimi her zaman yaptığı gibi kendisine dışarıdan empoze edilen bir talimatı uygulamak durumunda kalmış izlenimi vermemek üzere, 10 Ocak 1904'de İstanbul'daki Rusya ve Avusturya elçilerine bir notayla yukarıda bahsedilen itiraz ettiği noktaları kabul ettiğini bildiren ve dokuz maddeden oluşan, içeriği 22 Ekim'de kendisine sunulan notayla temelde aynı olan bir talimat hazırlamıştır (*Blue Book* 1904, no. 20: 12-15, O'Conor'dan Lansdowne'ye, BOA, YMRZ.d 11889 ve Düstur 1. Tertip 7. Cilt: 1105-1108). Ancak elçilerin sundukları muhtıradaki bulunmadığı halde Bâb-ı Âli'nin hazırladığı metnin birinci maddesine, keşif yapacak sivil memurlarla bunların kâtip ve tercümanlarının yanında bulunmak üzere hükümet görevlilerinin yer alacakları, Hilmi Paşa'ya sivil görevlilerin verecekleri talimatların da padişah iradesiyle Bâb-ı Âli tarafından gönderileceği eklenmiştir (*Livre Jaune* 1903-1905, no.52: 53, Constans'dan Delcassé'ye 15.01.1904, BOA, İ.DH 24/1321.L.25 ve BOA, *Nizamât Defterleri* no.10: 94-95). Bu arada General Degiorgis 19 Nisan sabahı kurmaylarıyla beraber gemiyle Selanik'e gelmiş (*Blue Book* 1904, no.169: 138, Colonel Fairholme'den O'Conor'a 19.04.1904) ve ilk toplantıyı 28 Nisan'da Selanik'te yapmıştır. 14 Mayıs'ta jandarmanın ıslahında görevli subayların maaşlarının nasıl ödeneceği, ölümleri halinde eş ve çocuklarına yapılacak tahsisatlar, görev sırasındaki yanlışlara karşı uygulanacak yaptırımlar vb. ile ilgili sekiz (8) maddelik bir kontrat imzalanmıştır (*Livre Jaune* 1903-1905, no. 72: 96-98, Steeg'den Delcassé'ye 17.05.1904, *Blue Book* 1904, no. 202, pp. 154-156, O'Conor'dan Lansdowne'ye 18 Mayıs 1904). Bunun yanında istihdam edilecek yerli ve yabancı subayların maaşlarının düzenli ödenmesi için uluslararası askeri komisyon Osmanlı Bankası'nın düzenli ödemeleri gerçekleştirmesi, gerekli yekûnun bankaya sağlanması yolunda tedbirlerin alınmasını talep etmiştir. Bu çerçevede Osmanlı yönetimi ile Osmanlı Bankası, 20 Mayıs tarihli padişah iradesine dayanarak 18 Haziran 1904 tarihinde altı madde üzerinde anlaşma imzaladılar. Buna göre (BOA, TFR.I.UM 6/541, *Livre Jaune* 1903-1905, no.76: 101-102, Bapst'tan Delcassé'ye 19 Haziran 1904; *Blue Book* 1904, no. 239: 183-185, O'Conor'dan Lansdowne'ye 21 Haziran 1904), hükümet Rumeli vilayetlerinde Osmanlı Bankası'nı jandarmanın ve polislerin maaşlarını ödemekle görevli kılmıştır. Ancak bu mutabakat icra gücünü haiz olmamıştır. Nitekim 17 Ocak 1905'de Rus ve Avusturya elçilerinden Bâb-ı Âli'ye verilen notada jandarmaya tahsis edilen gelir dışında bankaya bir meblağ aktarılmadığına ilişkin bir şikayet iletilmiştir (BOA, Y.A.HUS 483/61, *Livre Jaune* 1903-1905, no. 76: 101-102,

Bapst'tan Delcassé'ye 19 Haziran 1904; *Blue Book* 1904, no. 239: 183-185, O'Conor'dan Lansdowne'ye 21 Haziran 1904).

1905 yılına girildiğinde Avrupalı güçler sorunun çözümü için sivil ve askeri bürokrasinin maaşlarının yeniden düzenlenmesi ve zamanında ödenmesini, bunun için de bölgenin gelir ve gider cetvellerinin yabancı uzmanlarca hazırlanarak Osmanlı Bankası'nın da yardımıyla mali denetim oluşturulmasını dillendirmeye başlayacaklar (*Livre Jaune* 1903-1905, no. 103: 135-139, Constans'dan Delcassé'ye 13.01.1905) ve nihayet aynı yılın sonunda Makedonya'da Osmanlı ve Avrupalı devletlerin vatandaşı üyelerden oluşacak uluslararası bir mali komisyon kurduğunu başaracaklardır.

Sonuç

Viyana yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'ni neşet ettiği Anadolu topraklarına geri püskürtmek Batı'nın en başat hedefi olmuştur. Makedonya sorunu da Şark meselesi diye adlandırılan bu makro problemin bir cüzü ve uzantısı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında başlayan Balkanlar'da hayatın değişik alanlarındaki dönüşüm, Batı'nın da teşvikiyle, yüzyılın son çeyreğinden itibaren demiryolları ve sanayi kapitalizminin geldiği finansal boyutla yeni evreye ulaşmıştır. Bu yıllarda mali iflasla iyice köşeye sıkışan Osmanlı Devleti, Hıristiyan reaya üzerinden Avrupalı güçlerin uygulamaya koydukları önce koruma altına alıp sonra da bağımsızlık ilanına varan tarz-ı siyasetlerini akim bırakmak üzere reformlara teşebbüs etmiştir. Aslında Osmanlı hükümetleri reform çabalarında özellikle de maliye alanında gerçekten buna inandıkları için samimi çabalar sergiliyorlardı. Özellikle vilayet bütçelerinin dengelenmesi ve harcamalarda tasarrufa gidilmesi, havale sisteminin açtığı yaraları kapatmak için maliye komisyonları oluşturulmuştur. Ancak 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra Bulgarların Makedonya'yı Bulgaristan'a katma fikrini fiiliyata dökme çabaları Makedonya'yı karıştırınca Batılı devletler bu meseleyi kendi siyasal ve ekonomik hedefleri için kullanmaya çalışacaklardır. Avrupa'nın ıslah çalışmalarına müdahale etmesi, Osmanlı yönetimini reform çalışmalarında siyasal hegemonyasına halel geleceği düşüncesiyle hep çekinceye sürüklemiştir. Berlin Antlaşması sonrası gündeme gelmeye başlayan Makedonya meselesi, XIX. yüzyılın son yıllarından itibaren çete faaliyetlerinin ve Balkan unsurları arasında kanlı çatışmaların ivme kaydettiği bir evreye girmiştir. Bu olaylar Büyük Devletlere Makedonya sorununa doğrudan müdahale etme imkanını vermiştir. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın öncülük ettiği reform talepleri Şubat 1903'de Viyana Islahat Programı'nın önerilmesiyle başlamış, Ekim ayında daha kapsamlı Mürzsteg Planı ile devam etmiştir. Bu dönemde meseleyi daha çok Avusturya ve Rusya üzerinden takip eden

İngiltere ve Fransa, Mürzsteg sonrası Makedonya sorununa doğrudan müdahil olmuştur. Jandarma Reformu ile başlayan Batılı talepler daha sonra 1905 yılı başlarında mali ıslahat taleplerinin seslendirilmesine kadar varacaktır. Balkanlar'da elde kalan son toprak parçalarını korumaya çalışan Osmanlı gerek Makedonya'daki Hıristiyanları birbirlerine karşı kullanarak, gerek Balkan devletleriyle anlaşma zemini bulmaya çalışarak gerekse Batılı devletler arasındaki rekabetten faydalanmak üzere çeşitli yollar denemiş ve en son Osmanlı Bankası ile anlaşma imzalamak suretiyle Makedonya'da doğrudan Batı vesayet ve kontrolünü engellemeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı Devleti Makedonya sorununun 1905 yılı sonuna geldiğinde bölge ekonomisinin uluslararası bir mali denetleme komisyonu aracılığıyla kontrolüne doğru çevrilmesine engel olamamıştır.

Açıklamalar

- ¹ Bu belgedeki maddeler müsvedde olup daha sonra iki, üç ve sekizinci maddeleri küçük değişikliklerle nihai şeklini alacaktır. Ayrıca bu talimatın Fransızca nihai metni için bk. Noradounghian 1903: 600-603, ayrıca *Livre Jaune* 1902, no. 41: 39-42, Bapst'tan Delcassé'ye 01.12.1902.
- ² Rus ve Avusturya elçilerinin Sultana sunmak üzere hazırladıkları ancak sonradan yumuşatıldığı anlaşılan layihanın ilk halinde Hilmi Paşa'nın uzun süre görev yapması gerektiği yazılıdır. Yine görevden alınması söz konusu olursa büyük güçlerin izninin alınması gerektiği belirtilmiştir. 5. maddede Hıristiyanlara karşı tecavüz edenler olarak Arnavutların ismi geçerken hükümetin Hilmi Paşa'ya gönderdiği metinde bu ibare yoktur. Ayrıca bu metinde Rusya'nın Türkiye'de yaşayan Hıristiyanların ve özelde de Slav halkların hamisi olduğu açıkça beyan edilmiş ancak Slav devletleri (Sırp ve Bulgar) şiddet yoluna giderlerse hiçbir şekilde kendilerine Rusya'nın destek vermeyeceği belirtilmiştir, *Livre Jaune*, Janvier-Février 1903, no.19, pp.14-15, Bompard'dan Delcassé'ye, 25 Şubat 1903.
- ³ Fransızca metin için bk. *Livre Jaune* 1903-1905, no. 3: 4-5, Constans'dan Delcassé'ye 2 Nisan 1903. Yine bu nizamname için bk. *Düstur* 1. Tertip 7. Cilt: 1012-1015.
- ⁴ Makedonya'da özellikle 1895 yılında Sofya'da kurulan *Yüksek Makedonya Örgütü* (Virhivistler veya Dış Örgüt diye de adlandırılıyorlardı ve Bulgaristan'a bağlıydılar) ve 1893'de Selanik'te kurulan *Makedonya İç Devrim Örgütü* (İç Örgüt veya Santralistler "Makedonya Makedonyalılarınıdır" sloganıyla Bulgaristan'dan bağımsız hareket etmeye çalışan bir örgüttü) adında iki büyük yapılanma adlarını duyurarak öne çıkmışlardır.
- ⁵ Osmanlı idaresine elçilerce okunan planın maddeleri için bk. BOA, YPRK.BŞK 71/23 ve HHP. Belge no. 82, Tarih 17 Eylül 1323.

Kaynaklar

Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivleri/Archives Du Ministère des Affaires Étrangères (AE)

Correspondance Politique et Commerciale, Nouvelle Série 1897-1914, (CPC, NS)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

İmtiyâzât Defterleri

Îrâde Dâhiliye (İ.DH)

Îrâde Hususî (İ.HUS)

Mâliye Nezâreti Mâliye Kalemi Defterleri (ML.d)

Nizamât Defterleri

Rumeli Müfettişliği Başkitâbet ve Sadâret Evrakı (TFR.I.A)

Rumeli Müfettişliği Müteferrika Evrakı (TFR.I.M)

Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.I.UM)

Yıldız Sadâret Resmî Maruzât Evrakı (Y.A.RES)

Yıldız Esas Evrakına Ek Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP)

Yıldız Maruzât Defterleri (YMRZ.d)

Yıldız Mütenevvi Maruzât (Y.MTV)

Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbeti (Y.PRK.BŞK)

Yıldız Perakende Evrakı –Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK)

Yıldız Perakende Evrakı Şûrâ-yı Devlet Maruzâtı (Y.PRK.ŞD)

Salnameler

Selanik Vilayet Salnamesi. Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbası. 1318/

Selanik Vilayet Salnamesi. Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayii Matbası 1320/1902.

Basılı Eserler

Adanır, Fikret (2001). *Makedoya Sorunu.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

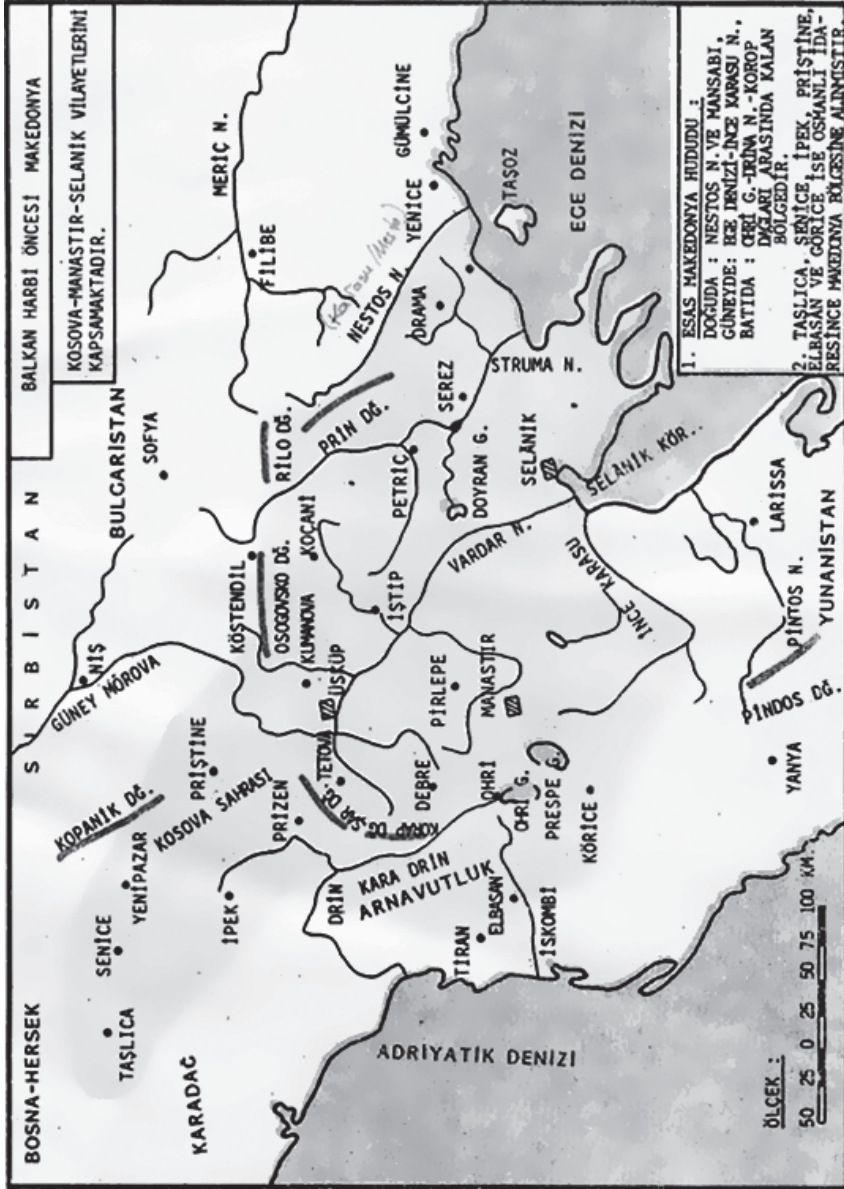
Akarlı, Ahmet O. (2000). "Growth and Retardation in Ottoman Macedonia, 1880-1910". Ş. Pamuk, and J. Williamson (ed.). *The Mediterranean Response to Globalization Before 1950.* London: Routledge. 109-133.

Blue Book. Affairs of South Eastern Europe. Turkey no. 4, 1904. London, Printed by Harrison and Sons St. Martin's Lane.

- Blue Book*. Affairs of South Eastern Europe. Turkey no. 1. 1906: London. Printed by Harrison and Sons, St. Martin's Lane.
- Düstur* (1941). 7. Cilt. Ankara: Başvekalet Matbaası.
- Düstur* (1943). 8. Cilt. Ankara: Başvekalet Matbaası.
- Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Exintaris, Georges (1913). *Les Réformes en Macédoine de 1903 à 1908*. These pour le Doctorat. Paris: Université de Paris.
- Gounaris, Basil C. (1993). *Steam over Macedonia, 1870-1912. East European Monographs Boulder*. New York: Columbia University Press.
- Hüseyin Kâzım Kadri (1992). *İmparatorluğun Tasfiyesi*. İstanbul: Pınar Yay.
- Karpat, Kemal H (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yay.
- Krainikowsky, Assen Iv. (1938) *La Question de Macédoine et la Diplomatie Européenn*. Paris.
- Ministère des Affaires Étrangères (1903). *Livre Jaune Affaires. De Macédoine*. Ministère des Affaires Étrangères. Paris: Imprimerie Nationale.
- _____, (1905). *Affaires De Macédoine*. Ministère des Affaires Étrangères. Paris: Imprimerie Nationale.
- Harp Akademileri Komutanlığı (1992). *Makedonya*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Noradounghian, Gabriel Efendi (1903). *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*. Tome 4. Paris.
- Panzac, Daniel (1992). "La Population de la Macédoine au XIXe Siècle (1820-1912)". *Revue du deux Monde Musulman et de la Méditerranée*. No: 66. 113-134.
- Sadrizam Said Paşa (1912). *Sâid Paşa'nın Hatıratı* (1328). Dersaadet: Sabah Matbaası.
- Samardjiev, Bozhidar (2002). "On the Role of Public Opinion in Great Britain Regarding the Reforms in European Turkey and the Idea of Autonomy of Macedonia in British Middle East Policy (1903-1908)". *Etude Balkaniques* 2: 15-30.
- Tokay, Gül (1996). *Makedonya Sorunu*. İstanbul: Afa Yay.

Ek

Harita 1

Kaynak: Makedonya, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1992.

Macedonian Question and Western Intervention (1902-1905)

Kaya Bayraktar*

Abstract

The Macedonian Question has been treated as a part of the Eastern Question. Being a mosaic of various religious, linguistic and cultural groups, one can see on the Macedonian lands not only the recent phenomena such as nationalization, urbanization, revolutionary movements and European style education that came into existence following the industrial revolution, but also inter-religious disputes, battles among doctrines, tragic massacres, sad migrations and social and economic under-development. Started with the Bulgarian aim to unite Macedonia with Bulgaria, the problem of Macedonia was transformed into a gang war. European governments, standing ready to partition Ottoman lands at a convenient time, intervened in the problem by selling weapons of war to gangs and Balkan states at some times, and creating debtor states in the Balkans at another. On the other hand, the Ottoman government was trying to reorganize state administration on the financial, military and judicial fields, due to necessity for itself and in order to prevent European interventions that could lead to autonomy.

Keywords

Macedonia, Ottoman, Reform, Bulgaria, *Vilayet-i Selase*

* Assoc. Prof. Dr., University Faculty of Economics and Administrative Sciences – Yalova / Turkey
kayabayr@gmail.com

Македонский вопрос и Европейское вмешательство (1902-1905)

Кая Байрактар*

Аннотация

Македонский вопрос европейскими державами рассматривается как часть «Восточного вопроса». С первых лет девятнадцатого столетия Македония, которой была характерна богатая религиозная, языковая и культурная мозаика жизни, оказавшись под влиянием революционного движения в период послепромышленного европейского переворота, национализации, урбанизации и европейского образования, столкнулась с такими проблемами, как межрелигиозная и межконфессиональная борьба, жестокие взаимные расправы и горестные миграции, проявления социальной и экономической отсталости. Македонский вопрос, поднятый в рамках усилий болгар по присоединению Македонии к Болгарии и под воздействием различных факторов оказавшийся в центре борьбы различных

национальных группировок и организаций, породил хаос в регионе. Ожидающие удобного случая и условий для разделения Османского государства европейские державы, как соперники, так и союзники, принимают активное участие в македонском вопросе; продавая оружие различным группировкам и балканским государствам и тем самым увеличивая их задолженность в интересах международного капитала они обеспечили свои экономические интересы. Османское правление в своих интересах и в целях предотвращения европейского вмешательства посредством проведения военных, финансовых, судебных и административных реформ пытается защитить свои последние владения, оставшиеся на Балканском полуострове.

Ключевые слова

Македония, Османское государство, реформа, Болгария, *Vilayat-i Selase*

* доц. док., университет Ялова, факультет административных и экономических наук – Ялова / Турция
kayabayr@gmail.com